De Levende Natuur 77 (4):86-92 (1974)

Vette jaren voor standvogels en wintergasten

D. M. DE VRIES en G. DE VRIES-SMEENK

De slappe winters van de laatste tijd mogen dan voor de schaatsliefhebbers teleurstellend geweest zijn, voor de vogelaars daarentegen viel er in het veld des te meer te beleven. Sinds in 1950 een tijdperk van dertig jaren met warmere zomers en vrij veel strenge winters afgesloten was, ging het met de standvogels en wintergasten de goede kant uit. De weinige uitschieters, zoals die barre sneeuw- en ijswinter van 1962 op 1963, gaven weliswaar een terugslag, maar die duurde gelukkig slechts kort. Toen aan het eind der zestiger jaren de zomers weer beter begonnen te worden, terwijl de winters zacht bleven, vielen er niet alleen minder winterslachtoffers, maar werd ook het aanbod aan jonge vogels aanzienlijk vergroot. Door het open winterweer bleven de rijke voorraadschuren, die onze wad- en slikgronden zowel als gras- en bouwlanden vormen, voor de vogels geopend. Onze wintergasten onder de veldvogels werden dus niet gedwongen naar het voor hen wel zeer ongastvrije zuiden van Europa uit te wijken, zodat de mensonterende moordpartijen onder de vogels hun aldaar grotendeels bespaard bleven. Voeg daarbij de over het algemeen welwillende instelling van de noordelijke volkeren tegenover de vogels en in het bijzonder de uitgebreide vogelbeschermingsmaatregelen, dan kan het geen verwondering baren, dat er over de talrijkheid van de winterse vogelbevolking tegenwoordig niet te klagen valt. Niet alleen is dit langs de kust het geval, maar zelfs in het 's winters toch aanmerkelijk koudere midden van ons land. Omstreeks 1950 was dit nog anders. Toen verdwenen daar half november de pleisterende Kieviten, kwamen de Goudplevieren niet ver van de kust en waren er in Gelderland 's winters maar weinig meeuwen te zien. Heden ten dage haast onvoorstelbaar! Zwarte kraaien en Eksters zijn er nu in overvloed, eerstgenoemden schuimen zelfs in troepen het land af, hetgeen vooral in de broedtijd bedenkelijke kanten heeft. Ook met eenden, ganzen en zwanen lijkt het tot nu toe in het ongunstige jaargetijde bergopwaarts te gaan.

Dat het bovenstaande geen blote bewering is teneinde de goegemeente moed in te spreken, moge blijken uit de schat aan gegevens, die onze volgehouden vogeltellingen in het zuiden van de Gelderse Vallei hebben opgeleverd. In 1950 werd er mee begonnen met name in het Wageningse Binnenveld herhaaldelijk alle vogels te tellen die tijdens een ronde van vijf kilometers werden opgemerkt. Zulks gebeurde in weer en wind (fig. 1) tien keer per maand het gehele jaar door. Tien jaren achtereen geschiedde dit aldus, waarna het aantal keren per maand tot zes werd teruggebracht, nog een voldoend aantal voor een behoorlijk gemiddelde. Zes jaren lang kon dat worden volgehouden, waarna wij ons gingen beperken tot broedmaand mei en tot de laatste herfstmaand, wanneer de rust in de vogelwereld na de grote najaarstrek terugkeert. November geeft een beeld van wat er alzo aan vogels voorradig is alvorens de winter al of niet toeslaat, met andere woorden van het jaarlijkse vermogen aan standvogels en wintergasten.

Gaan wij thans over tot vergelijking van de stand van standvogels en wintergasten in het Wageningse Binnenveld betreffende de jaren 1970, 1972 en 1973 met die van de vijftiger en zestiger jaren. 1971 ontbreekt hierbij, daar er toen te weinig november-

Tabel 1. Volgorde in de mate van toeneming naar afneming van de standvogels en wintergasten in november, die wat aantal betreft, enige betekenis hebben in het Wageningse Binnenveld. De normale gemiddelden voor de vijftiger jaren (tussen haakjes) zijn daarbij op 1 gesteld en die voor de zestiger en zeventiger jaren daarin uitgedrukt.

	1950 - 1959	1960 - 1969	1970, 1972, 1973
Aantal soorten	1 (21,3)	1,2	1,5
Aantal exemplaren	1 (2157)	1,7	3,0
1. Kokmeeuw	1 (0,8)	64,0	237,3
2. Goudplevier	1 (2,7)	1,9	31,3
3. Wintertaling	1 (0,3)	8,0	27,4
4. Watersnip	1 (3,5)	1,6	18,9
5. Houtduif	1 (6,7)	2,2	12,6
6. Koperwiek	1 (32,6)	6,4	7,1
7. Merel	1 (2,0)	2,5	5,5
8. Koolmees	1 (1,2)	3,2	3,8
9. Zwarte kraai	1 (8,4)	2,1	3,8
10. Kievit	1 (1400,7)	1,8	3,4
11. Kauw	1 (12,9)	0,8	2,7
12. Wilde eend	1 (0,8)	2,3	2,5
13. Kramsvogel	1 (93,2)	2,2	2,3
14. Ekster	1 (5,8)	1,9	2,1
15. Pimpelmees	1 (1,4)	1,8	2,0
16. Torenvalk	1 (1,8)	1,3	1,8
17. Roek	1 (5,3)	0,5	1,4
18. Spreeuw	1 (471,6)	1,1	1,2
19. Dodaars	1 (0,6)	2,2	1,2
20. Waterhoen	1 (12,4)	0,9	1,1
21. Veldleeuwerik	1 (24,8)	1,0	1,0
22. Blauwe reiger	1 (4,8)	0,8	1,0
23. Buizerd	1 (8,0)	0,9	0,9
24. Keep	1 (2,2)	2,7	0,8
25. Patrijs	1 (5,4)	0,7	0,6
26. Ringmus	1 (9,8)	0,4	0,4
27. Vink	1 (7,3)	0,8	0,4
28. Bonte kraai	1 (6,2)	0,2	0,1
29. Graspieper	1 (2,5)	0,9	0,1
30. Geelgors	1 (6,8)	0,2	0,0

waarnemingen zijn gedaan. Tabel 1 geeft de mate van toeneming naar die van afneming in de november-gemiddelden van de vijftiger jaren tot de jaren zeventig met daartussen ook vermeld die van de zestiger jaren. Daarbij is het normale gemiddelde over de jaren vijftig (1950 tot en met 1959) telkens op 1 gesteld met tussen haakjes daarachter het werkelijke gemiddelde voor die tijd.

Alles tezamen bedroeg het gemiddelde aantal getelde vogels, afgezien van de soort, per ronde in de eerste zeventiger jaren drie maal zo veel als dat in de jaren vijftig. De waarde van dit heuglijke feit wordt nog aanmerkelijk verhoogd, doordat bovendien het aantal soorten vogels met de helft toegenomen is. En dit in een in de oorlogsjaren uit prachtig blauwgrasland, 's winters blank staande, in landbouwkundig opzicht verbeterd graslandgebied, dat sedert het begin van onze geregelde waarnemingen in 1950 niet ingrijpend meer veranderd is! Wel is in die tijd uiteraard de bemestingstoestand van het grasland nog wat hoger geworden, heeft de ene kleine boerenhoeve plaats gemaakt voor een proefboerderij met bijgebouwen, zijn de peppels en eikjes langs de wegen gegroeid, meidoornheggen en knotwilgen daarentegen helaas in aantal verminderd. Niettegenstaande de diepere ontwatering wordt doorgaans te sterke uitdroging van de grond (veen op zand met naar de Rijn toe komklei) voorkomen door

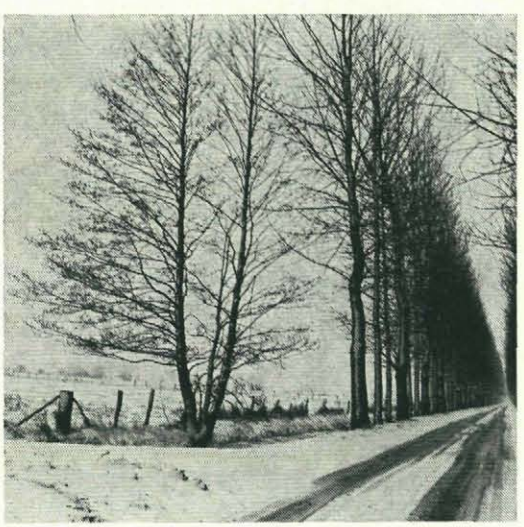

Fig. 1. *Veensteeg (Wagenings Binnenveld) onder sneeuw.*

Fig. 2. *Land onder water bij de Grift.*

het overvloedige zakwater van de Veluwe enerzijds en van de Utrechtse Heuvelrug aan de andere kant van de Gelderse Vallei. Het beperkte afvoervermogen van de Grift is daardoor niet altijd in staat het land droog te houden (fig. 2), hetgeen dan weliswaar veel vogels trekt, maar in de broedtijd averechts werkt, doordat er dan nesten verongelukken.

Wat nu de afzonderlijke vogelsoorten in slachtmaand betreft, het meest toegenomen blijkt wel de Kokmeeuw te zijn, waarvan wij er gemiddeld in de vijftiger jaren nog niet ten volle één tijdens de wandeling tegenkwamen. In de jaren zestig waren het er al 51 en in de zeventiger jaren zelfs 190. Dat zullen wel noorderlingen zijn, want de broedvogels uit de kolonie bij Leersum, die vanouds 's zomers in de Gelderse Vallei voedsel zochten, ontbraken daar in de winter. De Stormmeeuw, voorheen alleen dichter bij de kust aanwezig, wel te verstaan in het ongunstige jaargetijde, werd door ons voor het eerst op de valreep van de vijftiger jaren, te weten in 1959, in het Wageningse Binnenveld opgemerkt. Daarna werd de soort er tot

1964 gemist. Pas in de eerste zeventiger jaren werd deze soort meeuw er in sterk groeiend aantal aangetroffen: in 1970, 1972 en 1973 onderscheidenlijk 10, 50 en 130 maal zo veel als in de jaren vijftig. Langs de Rijn en wel in het bijzonder bij vuilnisstortplaatsen begint de Stormmeeuw intussen de Kokmeeuw naar de kroon te steken, dat in gezelschap van steeds meer Zilvermeeuwen, alsook Zwarte kraaien, Kauwen en Eksters. Deze alleseters onder de vogels varen inderdaad wel bij al het weggeworpen voedsel van onze huidige verkwistende maatschappij. Laatstgenoemde drie komen gemiddeld over de jaren zeventig respectievelijk in aantallen voor van 3,8, 2,7 en 2,1 maal de normale waarden van de vijftiger jaren. Door toedoen van de mens wordt het hun nog gemakkelijker gemaakt de toch al milde winters welgevoed door te komen. Daar de kippen met hun begeerde kuikens tegenwoordig niet meer buiten rondlopen, hebben de boeren er geen belang meer bij Zwarte kraaien en Eksters af te schieten; bovendien vinden deze veilige nestgelegenheid in de verrezen hoogspanningsmasten. Dit heeft er toe geleid dat het gehele Wageningse Binnenveld thans opgedeeld is in zwarte-kraaien-territoria. Deze kraaien zochten vroeger, ook 's winters, hun voedsel in de omgeving van de stad, waar zij in hoge bomen nestelden. De Bonte kraaien, die vanaf 1961 in dit gebied sterk zijn verminderd naarmate de Zwarte kraai er toenam, worden nu kennelijk ook verder van de stad af niet meer geduld. Ook elders in den lande hebben wij dit uitsluiten van de Bonte kraai door de zeer sterk verwante Zwarte opgemerkt. In gebieden, waar geen of weinig Zwarte kraaien gevestigd zijn, zoals in de nieuwe IJsselmeerpolders en andere kuststreken, alsook in Vlaanderen, komt men daarentegen nog wel veel Bonte kraaien tegen. In het noordelijker gelegen gebied van de Bennekomse Meent, waar geen hoogspanningsmasten oprijzen, huizen 's winters nog wel Bonte kraaien. Over de stand van de tijdens de herfstmaanden in het Binnenveld vertoevende Kauwtjes en Roeken mogen we niet ontevreden zijn. Immers in 1973 was deze afgerond vier maal zo hoog als de normale van de vijftiger jaren aangeeft. Hierbij dient echter wel te worden opgemerkt, dat de stoppel van enkele nieuw verschenen maïsvelden het vorige jaar, onder andere vogels, opvallend veel Roeken trok, hetgeen ons ook elders is opgevallen.

Zoals duidelijk uit de tabel naar voren komt, zijn eveneens de hier overwinterende verslinders van wormen en ander dierlijk klein goed, in zachte winters immers bereikbaar, meer of minder sterk in aantal toegenomen. De jaren zeventig, met na 1968 bovendien betere zomers, spannen hierbij wel de kroon. Vergelijken we de zeventiger met de vijftiger jaren, dan zijn Goudplevier, Watersnip, Koperwiek, Merel, Kievit en Kramsvogel onderscheidenlijk 31, 19, 7, 6, 3 en 2 maal talrijker geworden. Wat de Goudplevieren betreft, deze misten wij vroeger in de herfst in het Binnenveld. Slechts in de maand maart trokken zij vanaf Middellandse-Zee-kusten, bij slecht weer langer pleisterend, via de dalen van de Rhône en de Maas, de Betuwe overstekend en vervolgens door de Gelderse Vallei noordwaarts terug naar hun broedgebieden. Te oordelen naar de cijfers aangaande de jaren 1970, 1972 en 1973: respectievelijk 19, 21 en 53 maal zo hoog als in de vijftiger jaren, beweegt de vooruitgang van deze plevier zich nog in opgaande lijn. Dit lijkt eveneens langs de kust het geval te zijn. Ook de andere pleviersoort, onze vanwege zijn eieren zo algemeen geliefde weidevogel de Kievit, maakt tegenwoordig gulden jaren door. Niet alleen is het aantal broedende Kieviten in het Binnenveld gemiddeld over de jaren zeventig anderhalf maal zo hoog als in de vijftiger jaren, maar bovendien zijn de

zeer vele aldaar in november pleisterende soortgenoten uit het noorden en oosten in de laatste decaden ruim verdrievoudigd tot gemiddeld 5634 in 1970 en 4950 in het droge 1973. Dit tezamen wijst er wel op, dat de kievitenstand er in het algemeen allesbehalve slecht voorstaat; geenszins verwonderlijk, gezien ook de grote aanpassing van de Kievit bij het nestelen. Steeds meer Kieviten broeden er toch tot later in de zomer op vette beweide graslanden tot dicht bij huis en op bouwlanden, te weten aardappel- en bietenakkers. Dit laatste is niet alleen hier, maar tot in Oost-Europa tot ver van de kust het geval. De gedurende de herfstmaanden in het Wageningse Binnenveld pleisterende Watersnippen zijn, zulks in tegenstelling tot de er broedende, wel sterk in aantal gestegen. Dit tot 19 maal de normale van de jaren vijftig met zelfs een gemiddelde van 136 per november-ronde in het vochtige najaar van 1970 tegenover 41 en 22 in de drogere slachtmaanden van 1972 en 1973. Deze laatste waarden overtreffen overigens nog die van de jaren vijftig en zestig met laagste, normale en hoogste november-gemiddelden van 0, 4 en 12, onderscheidenlijk 1, 6 en 10.

Onder de lijsterachtigen blijken de Koperwieken in dit gebied sedert de vijftiger jaren niet alleen het sterkst vermeerderd te zijn, maar hun gemiddeld aantal is in de november-maanden van de zeventiger jaren met 232 zelfs hoger geworden dan dat van de Kramsvogel, welke soort er in de jaren vijftig nog bijna driemaal zo talrijk was als de Koperwiek. Dit vruchtbaar geworden graslandgebied met houtgroei is overigens wel uitermate geschikt als pleister- en overwinteringsgebied voor lijsterachtigen. Immers bij vorstweer van betekenis kunnen zij uitwijken naar de vlakbij gelegen Betuwe, waar zij zich in de voorwinter tegoed kunnen doen aan afgevallen of op hopen gegooid fruit. Vooral in de jaren, dat het de moeite niet loonde onder meer bellefleuren te plukken, was het voor de lijsterachtigen, en niet alleen voor hen, bezuiden de Rijn een dorado gelijk. Raakten de vruchten op, dan zagen wij hen bij ingevallen dooi in zwermen terugvliegen naar de wormrijke graslanden van de zuidelijke Gelderse Vallei. Hierbij aansluitend iets over de wormen, meer nog emelten oppikkende Spreeuwen in het najaar. Weliswaar was het normale november-gemiddelde van de eerste jaren zeventig met 543 per ronde slechts 1,2 keer zo hoog als de normale voor die maand in de vijftiger jaren, daar staat tegenover dat het november-gemiddelde uit de vochtige herfst van 1970, nl. 1404, niet alleen veel hoger was dan dat uit de droge najaren van 1972 en 1973, respectievelijk 154 en 70, maar ook de hoogste gemiddelden voor november, die uit de vijftiger en zestiger jaren onderscheidenlijk 1004 en 978 bedroegen, overtrof. Dat het er met de oosterspreeuwen toch wel goed voorstaat, blijkt eveneens uit de gegevens, sedert 1971 verkregen uit het aansluitende, wat noordelijker gelegen, kleinere graslandgebied van de Bennekomse Meent, alwaar wij tezamen met C. F. van de Bund regelmatig de vogelstand opnemen. In 1973 bedroeg het november-gemiddelde voor de Spreeuw daar slechts 44 stuks tegenover 125 het jaar daarvoor, maar het maximum voor de drie herfstmaanden tezamen was er 1052 tegenover 268 in 1972, hetgeen er wel op wijst, dat in die droge tijd van zonzomer 1973 slechts een klein gedeelte van de aangekomen Spreeuwen tot in slachtmaand bleef pleisteren in die streek langs de Grift.

Onder de eenden is de Wintertaling het duidelijkst naar voren gekomen. Ook de Waterhoentjes herstelden zich in de jongste jaren na een terugval tengevolge van streng winterweer uitstekend: in 1973 gedurende de herfst en de eerste wintermaand met een maximum van 49 bij maximaal 48 in de

De Levende Natuur 77 (4):86-92 (1974)

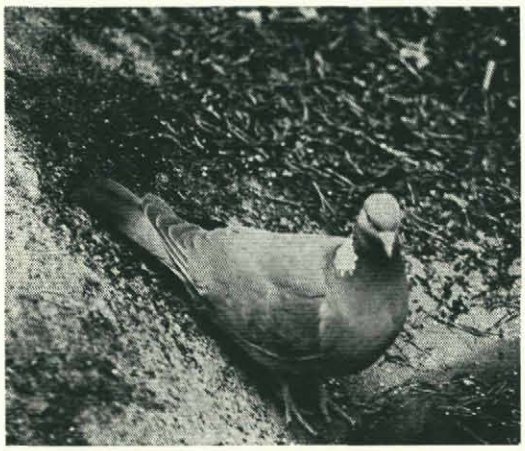

Fig. 3. *Drinkende Houtduif.*

vijftiger jaren. Met de Kool- en Pimpelmezen gaat het tegenwoordig eveneens goed. In november 1973 waren er in het Wageningse Binnenveld zelfs zeven maal zo veel Koolmezen als de normale voor de vijftiger jaren aangeeft. Aangaande de Pimpels kwam 1972 het best uit de bus met vier keer de normale voor die decade. Dodaarsjes zag men er het meest in 1970 in afgerond drie maal de normale voor de jaren vijftig, dat is nog iets meer dan die voor de zestiger jaren.

Ook de Veldleeuwerik handhaaft zich keurig, terwijl de Ringmus na zijn inzinking beide laatste jaren weer in opmars is, maar de Patrijs het nog laat zitten na de droge zomer van 1959, toen het herfstmaximum 65 bedroeg. Met de Graspieper gaat het in dit gebied niet goed, maar in de vochtigere Bennekomse Meent bracht deze eter van insekten, wormpjes en kleine zaden het in 1973 nog tot een november-gemiddelde van 6 met een herfstmaximum van 61. Met de Geelgors blijft het jammer genoeg bergaf gaan, zoals wel heel duidelijk blijkt uit de maxima voor herfst en december: normalen voor de vijftiger en zestiger jaren onderscheidenlijk 38 en 8 met hoogste 75 en 30, dit tegenover 0 in 1973. Ter verklaring hiervan kan aan al die natheid, vooral van de zestiger jaren gedacht worden. Geelgors en Grauwe gors zijn immers meer thuis in drogere gebieden van Europa. Hoewel toch ook het gebruik van pesticiden in bouwstreken en boomgaardgebieden zeker niet over het hoofd mag worden gezien. Vooral voor de jongen, die voor hun voeding insekten nodig hebben, kan dit rampzalige gevolgen hebben. Tegenovergesteld gedragen zich de Houtduif (fig. 3) en ook wel de minder talrijke Holenduif. De afschotpremies hebben geenszins kunnen voorkomen, dat nu vluchten van honderden Houtduiven in herfst en winter het Wageningse Binnenveld bevolken, alwaar zij niet alleen van het gras en in het bijzonder van de klaver grazen, maar zich ook tegoed doen aan zaden en eikels. Gemiddeld werden er in november van de jaren 1970, 1972 en 1973 respectievelijk 3, 9 en 26 maal zoveel Houtduiven aangetroffen als in de vijftiger jaren, terwijl het maximum over de drie herfstmaanden en de eerste wintermaand van 1973 327 was voor die soort naast 10 voor de Holenduif. Doch niet slechts de „oosterduiven" beleven voorspoedige jaren, ook in broedmaand mei waren er in 1973 zeven maal zoveel als de normale voor de vijftiger jaren aangeeft. De Ekster volgen zij thans na door in meidoornheggen te gaan broeden!

De overwinterende muizeneters Torenvalk (fig. 4), Buizerd en Blauwe reiger weten zich, afgezien van onontkoombare schommelingen in verband met weerstoestand en muizenvoorraad, gelukkig behoorlijk te handhaven. Na de droge en warme zomer van 1959 was het met hen wel helemaal raak, gezien de volgende hoogste aantallen in de herfst van 1960: Blauwe reiger 50, Buizerd 33, Torenvalk 30, Steenuil 4 en Ruigpootbuizerd 3. De Steenuil, toen daar nog geregeld aan te treffen, kreeg het daarna in de barre winter van 1962 op 1963 maar slecht te verduren. Sedertdien kon in het Wageningse Binnenveld

het vroegere gunstige peil niet meer worden bereikt, mede wellicht door het slinken van de als broedgelegenheid geliefde knotwilgen. Hier pleit voor, dat er heden ten dage geen gebrek meer is aan Steenuilen in het Betuwse land, waar wij op onze grootste vogelronde bij Heteren, in lengte te vergelijken met die van het Wageningse Binnenveld, dit voorjaar wel drie stel Steenuilen horen en zien. Met de Slechtvalk, in de jaren vijftig nog overwinterend in het Binnenveld, is het daarna wel heel erg mis gegaan. Als redenen daarvoor denken wij, behalve aan het uiterst gevaarlijke misbruik van ontoelaatbare giftstoffen, aan afschot, eierroof en weghalen van jongen ten behoeve van de valkerij. Dat die edele statussport ook bedenkelijke schade kan toebrengen aan de voortplanting van Slechtvalk en Havik mag stellig niet in de doofpot gestopt worden! Rest ons hier nog de stand van de Sperwer in het ongunstige jaargetijde. Niettegenstaande deze woeste rover zich vaak tegen de ruiten dood vliegt of er door gehavend wordt, zien wij er in de zeventiger jaren tot onze vreugde aanmerkelijk meer dan de normalen voor de jaren vijftig en zestig aangeven. Evenals Boomvalken de vluchten Boerenzwaluwen op hun trek volgen, zijn Sperwers ongure metgezellen van troepen Spreeuwen, Koperwieken en Kramsvogels, hetgeen wij in de winter ook op Majorca voor eerstgenoemde slachtoffers waarnamen (D.L.N. 74: 164-175). Tijdens een van onze vogeltellingen in de Bennekomse Meent met C. F. van de Bund op 22 oktober 1973 werden zelfs vier trekkende Sperwers opgemerkt, terwijl op 21 november 1970 een evengroot aantal in het Wageningse Binnenveld werd aangetroffen bij honderden Spreeuwen, Kramsvogels en Koperwieken. In de voorafgaande jaren werden er slechts ten hoogste twee tegelijk gezien. Laat ons ook voor onze standvogels en wintergasten, in het bijzonder de indrukwekkende roofvogels, hopen, dat zij zich ook voortaan en wel in toenemende mate zullen weten te redden, waaraan verbod van onverantwoord gebruik van pesticiden en andere vogelbeschermingsmaatregelen ongetwijfeld dienstig zullen zijn!

Fig. 4. *Biddende Torenvalk.*

Uit het voorafgaande overzicht van de uitkomsten van ons langdurige onderzoek naar de gehele vogelbevolking van een belangrijk pleister- en overwinteringsgebied in het midden des lands, bestaande uit vruchtbaar grasland met enkele bouwlanden, komt buiten kijf naar voren, dat de standvogels en wintergasten in het algemeen voordeel hebben kunnen trekken van de vele milde winters van de laatste decenniën en van de kortelings weer beter wordende zomers. De vogelstand van dat zelfde gebied in broedmaand mei geeft evenwel geen onverdeeld gunstig beeld, waarvoor wij een ander maal uw aandacht willen vragen. Alvast kan worden verwezen naar ons pas uitgekomen stukje „Vogelstand en weersgesteldheid" in het jubileumnummer van Het Vogeljaar (jrg. 22, 2: 732-736) ter gelegenheid van het heuglijke 75-jarige bestaan van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, waarin deze zoveel voor het welzijn van onze vogels heeft gedaan.